

Krzysztof WASIELEWSKI

**Zmiany poziomu aspiracji edukacyjnych
młodzieży jako efekt adaptacji do nowych
warunków społeczno-ekonomicznych**

CPP RPS Volume 46 (2013)

Correspondence to the Author:

Dr Krzysztof Wasielewski
Institute of Sociology
Nicolaus Copernicus University
ul. Fosa Staromiejska 1a
87-100 Toruń, Poland
E-mail: kwasielewski@wp.pl

A list of the Center for Public Policy Studies “Research Papers” and other currently published publications is available online at the CPP website
<http://www.cpp.amu.edu.pl/publications.htm>.

Hard copies of the research papers are available upon request

The Center for Public Policy Studies (CPP) is an autonomous research unit of Poznan University, Poland, founded in 2002. It focuses on research in social sciences, mostly through large-scale comparative European and international research projects. Its major areas of interest include: higher education policy and research in national, European and global perspectives; research and development policies; university management and governance; reforming higher education and its legislation in Central and Eastern Europe; higher education and regional development; public services; the processes of Europeanization and globalization; theories of the welfare state; theories of democracy, as well as political and economic transition in European postcommunist countries. See
<http://www.cpp.amu.edu.pl/htm>.

The CPP Research Papers Series is intended to disseminate the findings of work in progress and to communicate preliminary research results to the academic community and the wider audience. Papers are subject to further revisions and therefore all comments and suggestions to authors are welcome.

KRZYSZTOF WASIELEWSKI

ZMIANY POZIOMU ASPIRACJI EDUKACYJNYCH MŁODZIEŻY JAKO EFEKT ADAPTACJI DO NOWYCH WARUNKÓW SPOŁECZNO-EKONOMICZNYCH¹

Wprowadzenie

System oświatowy w Polsce jest jednym z tych obszarów społeczeństwa, który w ostatnich dwudziestu latach zmieniał się szczególnie dynamicznie. Transformacji podlegały zarówno struktury organizacyjne (m.in. sieć szkolna, wprowadzono nowe zewnętrzne systemy egzaminowania uczniów, w tym nowy sposób organizacji matury i rekrutacji na wyższe uczelnie), jak i postawy młodzieży wobec edukacji (m.in. znacząco wzrosły aspiracje edukacyjne i poziom wykształcenia Polaków, a edukacja zaczęła być postrzegana jako istotny kapitał, w który warto inwestować).

Aby jednak dobrze zrozumieć i interpretować przekształcenia zachodzące w edukacji, w tym również w poziomie aspiracji edukacyjnych, niezbędne jest dostrzeżenie tego co zmieniało/zmienia się poza nią w szeroko rozumianym otoczeniu społeczno-ekonomicznym. To ono bowiem w znaczącym stopniu determinuje tak zachowania młodzieży, jak i poczynania władz oświatowych. Wśród czynników, które przynajmniej dla porządku należy wymienić znajdują się: procesy modernizacji gospodarki oraz fluktuacje koniunktury gospodarczej, które wpływają na podaż i popyt na różne kwalifikacje i zawody, lokalne uwarunkowania rynku pracy – ze specyfiką poszczególnych segmentów gospodarczych, i wreszcie zmiany demograficzne, które w znaczącym stopniu determinują postawy młodzieży i decyzje władz oświatowych.

„Papierkiem lakmusowym” owych tendencji, dzięki którym możemy orzekać nie tylko o systemie edukacyjnym, ale również o nadchodzących tendencjach na rynku pracy, wydają się być aspiracje edukacyjne młodzieży szkolnej. I właśnie zasadniczym celem, który stawiam

przed sobą tym tekście jest próba analizy mechanizmów różnicowania się aspiracji edukacyjnych młodzieży. Interesuje mnie to jak w ostatnich latach zmienił się poziom aspiracji edukacyjnych i co za tym stało? Kto zamierza zakończyć edukację na poziomie zasadniczej szkoły zawodowej, a kto na studiach? Co jest głównym czynnikiem różnicowania: miejsce zamieszkania czy status społeczno-zawodowy rodziny pochodzenia?

Artykuł bazuje na wynikach badań przeprowadzonych w 2003 i 2009 roku wśród uczniów toruńskich szkół ponadgimnazjalnych². Badaniem objęto pełną populację uczniów klas pierwszych wszystkich typów szkół ponadgimnazjalnych. Badana zbiorowość liczyła w 2003 roku 3740 osób, a w 2009 roku było to 3019 osób. Zastosowaną techniką była ankieta audytoryjna. Badanie zostało zrealizowane przy współpracy studentów Instytutu Socjologii UMK w Toruniu. Zasadniczym jego celem była próba zdiagnozowania mechanizmów selekcji na przejściu z gimnazjum do szkoły ponadgimnazjalnej, procesów wewnętrznego różnicowania się szkolnictwa tego poziomu oraz planów i aspiracji edukacyjnych młodzieży odnośnie dalszego kształcenia. Pomysł badania i jego zakres nawiązuje do tradycji tzw. badań toruńskich zapoczątkowanych w latach 70-tych przez prof. Zbigniewa Kwiecińskiego.

Słów kilka o znaczeniu aspiracji edukacyjnych

Przedmiotem artykułu są zmiany w poziomie aspiracji edukacyjnych młodzieży oraz ich społeczno-środowiskowe uwarunkowania. Dlaczego akurat aspiracje? Po pierwsze, dlatego, że pokazują odmienne preferencje jednostek odnośnie pewnych wartości i celów, do których one dążą. Na ich podstawie jesteśmy w stanie określić główne orientacje życiowe ludzi, ich zmiany w czasie, a w konsekwencji przemiany wartości istotnych z perspektywy funkcjonowania całości systemu społecznego. Po drugie, dlatego, że mówią nam o mechanizmach realnej i potencjalnej ruchliwości w społecznej strukturze, a tym samym o realnych bądź potencjalnych nierównościach generowanych przez strukturę społeczną. Aspiracje mogą być zatem doskonałym predyktorem przepływu jednostek przez strukturę społeczną (np. przez system edukacyjny, strukturę zawodową). Po trzecie, pozwalają określić

¹ Zawirowania systemu edukacji. Z perspektywy socjologicznych warsztatów badawczych, pod red. Marty Zahorskiej, Warszawa 2012, Wydawnictwo UW, ss. 72-84.

² W 2003 roku badanie zrealizowane zostało przez Jarosława Domalewskiego i Piotra Mikiewicza. Jego zasadnicze wyniki zostały opublikowane rok później w książce ich

mechanizmy (potencjalnej) selekcji i autoselekcji w obrębie systemu oświatowego i struktury zawodowej. Pokazują nam kierunki i mechanizmy przepływu jednostek z różnych społecznych środowisk, o różnym społecznym pochodzeniu. Po czwarte wreszcie, dlatego, że zmiany w aspiracjach edukacyjnych mogą być doskonałym wskaźnikiem zmian jakie mogą zachodzić na rynku pracy. Dzieje się tak dlatego, iż młodzież poprzez określenie swoich aspiracji i planów edukacyjnych wskazuje na realne i potencjalne kierunki zmian w popularności określonych typów szkół, kierunków kształcenia, a docelowo zawodów. Jest to wiedza o tyle istotna, iż postawy młodzieży znacząco ubiegają działania instytucji formalnych, w tym kontekście całego systemu oświatowego. Innymi słowa aktywność jednostek-uczniów, wyprzedza aktywność instytucji-szkół.

W socjologii zwykło się definiować aspiracje jako dominujące potrzeby, dążenia, wartości i zainteresowania jednostki czy grupy objęte silnie umotywowanym zamiarem realizacji, mające jednak wyraźne odniesienie w obiektywnej rzeczywistości: biografii, procesie socjalizacji, środowisku zamieszkania, społecznym pochodzeniu jednostki bądź grupy. Aspiracje stosunkowo często są przedmiotem badań w obrębie nauk społecznych. Wynika to zarówno z faktu, stosunkowo łatwego wskaźnikowania tego zagadnienia, jak i z wagi jakie nadaje się tym badaniom w naukach społecznych. W terminie `aspiracje` nacisk położony jest przede wszystkim na werbalizację przez jednostkę swoich preferencji odnośnie ważnych w jej życiu wartości bądź dążeń (komponent behawioralny słowny/deklaratywny). Mówiąc o aspiracjach mamy na myśli przede wszystkim pewne ogólne – jakkolwiek mocno umotywowane – cele, wartości, do których jednostka dąży, bądź chce dążyć. Waga aspiracji wynika jednak przede wszystkim z tego, iż zazwyczaj przekształcają się w konkretne plany.

Poziom aspiracji edukacyjnych młodzieży i jego uwarunkowania

Wyniki przeprowadzonych badań wyraźnie wskazują, iż aspiracje edukacyjne młodzieży znacząco zmalały. W ciągu sześciu lat – a więc w okresie, w którym nastąpiły pomiary – zwracają uwagę przede wszystkim cztery tendencje. Po pierwsze, znaczący renesans szkół zasadniczych zawodowych. Badania wskazują, iż odsetek młodzieży planującej kształcenie w tego typu szkołach ponadgimnazjalnych zwiększył się ponad 3-krotnie z 0,8 do 2,6%. Po

drugie, widoczny jest odwrót od aspiracji sięgających magisterium. Odsetek młodzieży zainteresowanej zdobyciem co najmniej stopnia magistra zmalał w ostatnich sześciu latach o 8,1 pp. Po trzecie, wzrósł odsetek młodzieży, która zamierza zakończyć swoją edukację na I stopniu studiów wyższych, a więc na poziomie licencjatu. Po czwarte, wciąż na bardzo wysokim poziomie kształtują się aspiracje wykraczające poza zdobycie magisterium. Coraz więcej młodzieży aspiruje do ukończenia drugiego kierunku studiów, dodatkowych studiów MBA, bądź zdobycia stopnia doktora (tzw. magisterium plus). (zob. Tabela 1)

Opisywane zmiany w poziomie aspiracji edukacyjnych młodzieży bez wątpienia są ze sobą ściśle związane. Ich wspólnym mianownikiem jest zmiana w postrzeganiu przez młodzież wartości wykształcenia. Zmiana ta to efekt adaptacji młodzieży do nowego (wciąż się zmieniającego) kontekstu społeczno-gospodarczego, w którym przyszło jej funkcjonować. Ów kontekst tworzą przede wszystkim sygnały płynące z rynku pracy, który jest zasadniczym punktem odniesienia dla sposobu kształtowania własnej kariery edukacyjnej, a w dalszym planie również kariery zawodowej. Wśród tych istotnych sygnałów płynących z rynku pracy należy wymienić przede wszystkim wzrost zapotrzebowania na zawody robotnicze – w znacznej mierze wynikający z intensywnej modernizacji kraju, znaczący wzrost bezrobocia wśród absolwentów wyższych uczelni oraz związane z tym coraz częstsze zjawisko podejmowania przez absolwentów tych szkół pracy na stanowiskach nie wymagających dyplomu wyższej uczelni, chodzi tutaj o tzw. zjawisko przededukowania (overeducated).

Procesy te były zatem pewną reakcją na postępujący proces dewaluacji wartości wykształcenia, zwłaszcza zaś dyplomu akademickiego oraz efektem pragmatyzacji świadomości młodzieży, która racjonalnie ocenia możliwości znalezienia pracy odpowiadającej tak oczekiwaniom płacowym, jak i aspiracjom życiowym. Zatem niższy poziom aspiracji edukacyjnych należałoby interpretować jako przejaw racjonalnej analizy potencjalnych zysków i strat będących konsekwencją wyborów edukacyjnych. Z perspektywy młodego człowieka planującego swoją drogę edukacyjną i zawodową lepszym (bardziej pragmatycznym) wyborem jest coraz częściej wybór niższego poziomu wykształcenia, ale dającego szansę na znalezienie pracy, aniżeli dłuższa ścieżka edukacyjna dająca wyższe wykształcenie, ale nie zapewniająca adekwatnej do niej pracy i płacy. Jest tak zarówno w przypadku wyborów szkół zasadniczych zawodowych, głównie w zastępstwie nietrafionych liceów profilowanych, jak i kształcenia na poziomie licencjatu, zamiast studiów magisterskich. Pamiętać jednak należy, że w obu przypadkach niebagatelne znaczenie miały

przemiany instytucjonalne. W przypadku zasadniczych szkół zawodowych była to polityka oświatowa prowadzona zarówno przez MEN, jak i organy prowadzące szkoły zmierzająca do ich likwidacji na rzecz liceów profilowanych, co z kolei prowadziło do „podgrzewania” aspiracji edukacyjnych uczniów. Z kolei w przypadku szkolnictwa wyższego istotne znaczenie miało przyjęcie ustaleń bolońskich i podział studiów wyższych magisterskich na dwa stopnie. Niższy poziom aspiracji edukacyjnych na tym poziomie świadczyć może o fakcie, iż coraz bardziej stają się popularne studia licencjackie (co w pewien sposób jest spowodowane popularnością szkół niepublicznych), coraz mniej zaś magisterskie – de facto takie też były intencje wprowadzających to rozwiązanie. Wydaje się, że właśnie ta zmiana mogła przyczynić się do systematycznego „schładzania” aspiracji edukacyjnych młodzieży, która widząc coraz mniejsze zyski z uzyskania dyplomu magistra coraz częściej decyduje się na zakończeniu swojej edukacji na poziomie licencjatu.

Tabela 1

Poziom aspiracji edukacyjnych w rejonie toruńskim – dynamika zmian (w %)

Poziom aspiracji edukacyjnych	2003	2009
Zasadnicze zawodowe	0,8	2,6
Średnie, pomaturalne	23,0	24,7
Licencjat	12,5	17,1
Magisterium	44,3	34,2
Magisterium plus	19,5	21,5
Ogółem	100,0	100,0

Źródło: Badania toruńskie

Spoleczne i środowiskowe uwarunkowania aspiracji edukacyjnych

Poziom aspiracji edukacyjnych młodzieży spadł we wszystkich typach środowisk zamieszkania, niezależnie od ich wielkości/typu. Zarówno na wsi, jak i w mieście znacznie częściej młodzież ze wszystkich środowisk zamierza kończyć edukację na zasadniczej szkole

zawodowej, a znacznie rzadziej na poziomie magisterium. Nieco częściej zaś - również we wszystkich typach środowisk - młodzież myśli o ukończeniu edukacji na poziomie wyższym, aniżeli magisterium. Jednak zmiany w poziomie aspiracji edukacyjnych nie zaszły równomiernie w każdym z wyróżnionych typów miejsca zamieszkania. Aspiracje edukacyjne do najwyższego wyróżnionego poziomu - magisterium plus (studia doktoranckie, studia MBA, itp.) wzrosły na przestrzeni ostatnich sześciu lat we wszystkich typach środowisk. Najwięcej bo aż o 4,0 pp w małych i średnich miastach (z 23,8% do 27,8%), następnie w dużych miastach powyżej 100 tysięcy mieszkańców o 2,9 pp (z 20,2% do 23,1%), a najmniej na obszarach wiejskich bo zaledwie o 0,3 pp (z 16,8% do 17,1%) (Tabela 2). Podobna sytuacja ma miejsce gdy spojrzymy *en bloc* na aspiracje do poziomu co najmniej magisterium to zauważymy, że poziom aspiracji edukacyjnych wyraźnie spadł wśród wszystkich grup młodzieży. Wśród młodzieży wiejskiej - aż o 8,4 pp (z 56,7% do 48,3%), wielkomiejskiej - o 7,1 pp (z 66,0% do 58,9%), a wśród młodzieży z małych i średnich miast o 5,9 pp - z 74,3% w 2003 roku i 68,4% w 2009). Zwraca uwagę fakt, że na przestrzeni ostatnich sześciu lat (pomiędzy 2003 a 2009 rokiem) dystanse międzyśrodowiskowe w poziomie aspiracji edukacyjnych młodzieży uległy pewnym zmianom. I tak młodzież wiejska wyraźnie traci w porównaniu z młodzieżą z małych i średnich miast - różnica w aspiracjach do magisterium (i magisterium plus) zwiększyła się o 3,5 pp (z 16,6 do 20,1 pp). Z kolei w stosunku do młodzieży wielkomiejskiej analogiczna różnica zwiększyła się o 1,3 pp (9,3 do 10,6 pp). Zwiększyła się również różnica w poziomie aspiracji edukacyjnych do magisterium (i magisterium plus) pomiędzy młodzieżą z dużych miast a tą z miast o małej i średniej wielkości. O ile w 2003 roku wynosiła jeszcze zaledwie 8,3 pp o tyle w 2009 roku wyniosła już 9,5 pp.

Tabela 2

Poziom aspiracji edukacyjnych w rejonie toruńskim – dynamika zmian w obrębie środowiska zamieszkania
(w %)

Poziom aspiracji edukacyjnych	Miejsce zamieszkania					
	2003			2009		
	Wieś	Małe lub średnie miasto	Duże miasto	Wieś	Małe lub średnie miasto	Duże miasto
Zasadnicze zawodowe	1,1	-	0,7	3,7	2,1	1,8
Średnie, pomaturalne	29,1	12,6	21,2	28,4	10,7	23,9
Licencjat	13,1	13,0	12,1	19,5	18,7	15,5
Magisterium	39,9	50,5	45,8	31,2	40,6	35,8
Magisterium plus	16,8	23,8	20,2	17,1	27,8	23,1
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: Badania toruńskie

Analogiczna tendencja widoczna jest jeżeli spojrzymy na aspiracje edukacyjne do najniższego poziomu wykształcenia (wykształcenie zasadnicze zawodowe i średnie). Zdecydowanie najczęściej swoją edukację na poziomie wykształcenia średniego bądź niższego zamierza zakończyć młodzież wiejska, najrzadziej młodzież z miast małych i średnich. Do wykształcenia co najwyżej średniego aspiruje niemal co trzeci (32,1%) spośród mieszkańców wsi, co czwarty (25,7%) spośród mieszkańców dużego miasta i jedynie co ósmy (12,8%) mieszkaniec małego lub średniego miasta. W przypadku młodzieży wiejskiej, w badanym

okresie 6 lat, zwiększył się nieco odsetek młodzieży aspirującej do wykształcenia co najwyżej średniego (30,2% w 2003 i 32,1% w 2009), chociaż należy zauważyć iż relatywnie bardzo wyraźnie wzrósł odsetek młodzieży wiejskiej zamierzającej kształcić się w szkołach zasadniczych zawodowych – z 1,1% w 2003 do 3,7% w 2009, a zatem 2,5-krotnie. Nie zmienił się natomiast odsetek młodzieży z małych i średnich miast zamierzających zakończyć edukację na poziomie szkoły zasadniczej zawodowej lub średniej – zamiary takie deklarował co ósmy 16-latek zamieszkujący te miejscowości. Szczególnie znaczące zmiany nastąpiły w grupie młodzieży wielkomiejskiej. Wśród tej grupy młodzieży nastąpił wyraźny wzrost odsetka wśród osób aspirujących do wykształcenia średniego bądź zasadniczego zawodowego – z 21,9% w 2003 do 25,7% w 2009 roku.

Istotne znaczenie dla interpretacji powyższych wyników ma specyfika badanej zbiorowości. Badanie było realizowane w szkołach ponadgimnazjalnych zlokalizowanych w Toruniu, a więc w dużym mieście. W badanej zbiorowości znalazła się jednak młodzież zamieszkująca również obszary wiejskie – w 2003 roku stanowiła ona 28,6% ogółu badanej zbiorowości, a w 2009 roku 33,9%. Wynika to z naturalnego efektu przyciągania młodzieży z obszarów zlokalizowanych w strefie podmiejskiej do szkół miejskich. W ciągu 6 lat jakie dzieli oba pomiary odsetek młodzieży wiejskiej uczęszczającej do szkół w Toruniu zwiększył się o 5,3 pp. To najprawdopodobniej wynik procesów migracyjnych mieszkańców Torunia do strefy podmiejskiej zlokalizowanej formalnie na obszarach wiejskich. Tendencja ta ma charakter uniwersalny i obserwowana jest w niemal wszystkich większych miastach.

Proces ten jest związany pośrednio z kwestią większej dostępności kształcenia dla młodzieży w dużych miastach, a bezpośrednio z możliwością wyboru bardzo zróżnicowanej oferty szkolnej, jaką proponuje miasto uczniom i ich rodzicom. Owo zróżnicowanie oferty szkolnej dużych miast widoczne jest zarówno jeżeli chodzi o typy szkół i ich profile (m.in. licea ogólnokształcące, technika i inne szkoły mające charakter zawodowy), jak i ich jakość (całe spectrum zróżnicowania szkół od tych najlepszych przyjmujących jedynie uczniów o najwyższych wynikach na egzaminach zewnętrznych, aż po te nie prowadzące żadnej selekcji). Z kolei obszary podmiejskie zlokalizowane wokół dużego miasta charakteryzują się zazwyczaj skromną i jednowymiarową, pod względem dostępnych kierunków i profili kształcenia, ofertą szkolną. Na obszarach wiejskich jest zlokalizowanych stosunkowo niewiele liceów ogólnokształcących. Znacznie częściej zlokalizowane są tam szkoły zawodowe – częściej zasadnicze zawodowe, aniżeli technika.

Znacznie częstszy zamiar zakończenia edukacji na szkole zasadniczej zawodowej na wsiach oraz w mniejszych miejscowościach wynikać też może z bardziej pragmatycznego podejścia do wyboru szkoły i zawodu przez mieszkańców tych mniejszych miejscowości. Wydaje się, że zdecydowanie łatwiej znaleźć pracę na wsi lub w małym mieście posiadając wykształcenie zawodowe, aniżeli ogólne (zarówno na poziomie maturalnym), bądź posiadając dyplom ukończenia studiów wyższych. Wynika to z faktu ograniczonej liczby ofert w miejscowościach tej wielkości, które często ograniczają się do lokalnej administracji (np. urzędu gminy) czy szkoły.

W komentarzu zwrócić też uwagę należy na wysokie (najwyższe jeżeli chodzi o wyróżnione środowiska zamieszkania) aspiracje edukacyjne młodzieży z małych miast. Ów fenomen małych miast wynikać może z funkcji i specyfiki funkcjonowania małych lokalnych społeczności, które aspirują do odgrywania znaczącej roli w życiu mieszkańców, często dbają o lokalną tożsamość tworząc silne więzi społeczne pomiędzy mieszkańcami oraz miejscem zamieszkania. Są to zatem często ośrodki przyjazne do życia, w których osiedlają się osoby o różnej proveniencji społecznej, co sprzyja podnoszeniu kapitału kulturowego lokalnego środowiska, który sprzyja „podgrzewaniu” aspiracji edukacyjnych i życiowych młodych ludzi.

Istotnym elementem, o którym należy wspomnieć, jest również fakt, iż zróżnicowanie aspiracji edukacyjnych w obrębie środowiska zamieszkania jest w głównej mierze odzwierciedleniem zróżnicowania statusowego w obrębie każdego ze środowisk. Przyglądając się rozkładowi aspiracji edukacyjnych w obrębie dwóch skrajnych środowisk zamieszkania (wieś i duże miasto) z uwzględnieniem zróżnicowania statusowego okazuje się, że różnice międzyśrodowiskowe w obrębie odpowiednich statusów są relatywnie niewielkie bądź ich nie ma. A zatem poziom aspiracji edukacyjnych młodzieży z różnych typów środowisk zamieszkania jest zbliżony jeżeli uwzględnimy status rodziny pochodzenia. W 2003 roku poziom aspiracji edukacyjnych młodzieży zamieszkującej na wsi oraz w dużych miastach z uwzględnieniem różnic statusowych był niemal identyczny. Młodzież wywodzącą się z rodzin o niskich statusach zamieszkującą na wsi oraz młodzież wywodzącą się z rodzin o niskich statusach zamieszkującą w dużych miastach charakteryzował podobny poziom aspiracji edukacyjnych. Niemal analogiczna sytuacja miała miejsce w przypadku młodzieży wywodzącej się z rodzin o wysokim statusie w obu tych środowiskach. Drobnym wyjątkiem

stanowiła kategoria aspiracji edukacyjnych do magisterium plus, do której nieco częściej (o 4,5 pp) aspirowała młodzież wielkowiejska, aniżeli wiejska. (zob. Tabela 3 i 4)

Przyjrzyjmy się jakie zmiany w tym obszarze zaszły w okresie pomiędzy 2003 a 2009 rokiem. W przypadku młodzieży wiejskiej nastąpił wyraźny wzrost aspiracji (planów zakończenia kariery edukacyjnej) do najniższego poziomu wykształcenia, więc do zasadniczego zawodowego. Wśród uczniów wywodzących się z rodzin o niskim bądź średnim statusie społecznym zamieszkujących na wsi nastąpiło aż czterokrotne zwiększenie odsetka młodzieży zamierzającej zakończyć edukację na poziomie zasadniczym zawodowym. Z kolei w przypadku młodzieży wywodzącej się z rodzin o niskim bądź średnim statusie, lecz zamieszkującej w dużym mieście nastąpiło trzykrotne zwiększenie odsetka uczniów aspirujących do najniższego poziomu wykształcenia. W obu środowiskach młodzież wywodząca się z rodzin o wysokim statusie społecznym nie zamierza kończyć swojej edukacji na poziomie szkoły zasadniczej zawodowej – sytuacja taka miała również miejsce w roku 2003. Największy spadek aspiracji edukacyjnych należy w grupie aspirujących do magisterium – jest tak zarówno wśród młodzieży wiejskiej i wielkowiejskiej. Jednak w obu środowiskach dostrzec można odmienne tendencje jeżeli uwzględnimy zróżnicowanie statusowe. W przypadku młodzieży wiejskiej wyraźnie dostrzec możemy, iż spadek odsetka młodzieży aspirującej do wykształcenia wyższego magisterskiego jest tym większy, im wyższy jest status rodziny pochodzenia ucznia. W przypadku młodzieży wiejskiej wywodzącej się z rodzin o niskim statusie rodziny pochodzenia pomiędzy 2003 a 2009 rokiem nastąpiło zmniejszenie odsetka młodzieży aspirującej do magisterium o 8,1 pp, w przypadku młodzieży wiejskiej z rodzin o średnim statusie rodziny pochodzenia o 10,0 pp, a w przypadku młodzieży wiejskiej o wysokim statusie rodziny pochodzenia aż o 22,5 pp. Z kolei odsetek młodzieży wielkowiejskiej aspirującej do magisterium również znacząco spadł, jednak zmiana nastąpiła relatywnie proporcjonalna w każdej z wyróżnionych grup statusowych (10,3 pp wśród młodzieży o niskim statusie rodziny pochodzenia, 13,4 pp wśród młodzieży o średnim statusie i 9,1 pp wśród tej o wysokim statusie).

Należy jednak zwrócić uwagę, iż w przypadku młodzieży wywodzącej się z rodzin o niskim i średnim statusie zamieszkującej zarówno na wsi, jak i w mieście zmniejszenie odsetka młodzieży zamierzającej zakończyć edukację na poziomie magisterium pomiędzy 2003 a 2009 rokiem związane było tylko i wyłącznie z obniżeniem aspiracji edukacyjnych. Pomiedzy 2003 a 2009 rokiem z grupy młodzieży wywodzącej się z rodzin o niskich bądź średnich

statusach, która aspirowała do poziomu magisterium, nastąpił odpływ do grup charakteryzujących się znacznie niższym poziomem aspiracji edukacyjnych: kategoria licencjat oraz średnie, pomaturalne czy zasadnicze zawodowe. W przypadku młodzieży wiejskiej o niskim statusie rodziny pochodzenia aspirującej do magisterium nastąpił jej przepływ głównie do aspiracji edukacyjnych kończących się na poziomie licencjata (wzrost odsetka młodzieży o 5,1 pp) oraz na poziomie zasadniczej szkoły zawodowej (wzrost o 5,1 pp). Z kolei w przypadku młodzieży wiejskiej wywodzącej się z rodzin o średnim statusie rodziny zmniejszenie poziomu aspiracji młodzieży wiejskiej z magisterium na rzecz aspiracji na poziomie licencjata wyniosło 7,4 pp, na rzecz wykształcenia średniego, pomaturalnego 3,3 pp, a zasadniczego zawodowego 1,8 pp. (zob. Tabela 3). Można zatem zauważyć, że aspiracje edukacyjne młodzieży wiejskiej o niskim i średnim statusie rodziny pochodzenia spadły w głównej mierze o jeden poziom z magisterium na poziom licencjatu.

Analogiczne tendencje widoczne są jeżeli spojrzymy na młodzież wielkowiejską o aspiracjach edukacyjnych do magisterium w 2003 roku. Przepływy młodzieży wielkowiejskiej o niskim i średnim statusie nastąpiły w 2009 roku przede wszystkim do kategorii aspiracji edukacyjnych niższych o dwa poziomy, z magisterium na poziom szkoły średniej bądź szkoły pomaturalnej. Zmiany są znaczące i w przypadku młodzieży wielkowiejskiej o aspiracjach do poziomu wykształcenia średniego, pomaturalnego oraz zasadniczego zawodowego wynoszą ogółem 10,2 pp – dla młodzieży o niskim statusie oraz 8,6 pp – dla młodzieży wywodzącej się z rodzin o średnim statusie. (zob. Tabela 4) Zatem zmiany w poziomie aspiracji edukacyjnych młodzieży wielkowiejskiej dla tych dwóch najniższych poziomów kształcenia są dwa razy większe niżeli w przypadku młodzieży wiejskiej.

Próbując wyjaśnić te różnice skupiłbym się na znaczeniu wykształcenia dla młodzieży wiejskiej wywodzącej się rodzin o niższych statusach społecznych. Znaczące obniżenie aspiracji edukacyjnych jest elementem strategii racjonalizującej własne postawy życiowe. Jednak racjonalizacja ta jest relatywizowana względem wartości nadawanej wykształceniu. Przy czym nie chodzi tutaj o instrumentalny stosunek do wykształcenia, lecz o jego wymiar autoteliczny. Najprawdopodobniej młodzież ta reaguje na sygnały płynące z rynku pracy znacznie mniej radykalnie niżeli młodzież wielkowiejska o niższych statusach. Jest to spowodowane większą wartością wykształcenia na obszarach wiejskich, która wynika z

wysokiego prestiżu nadawanemu edukacji i formalnym certyfikatom je poświadczającym (dyplom ukończenia studiów wyższych).

Tabela 3

Poziom aspiracji edukacyjnych młodzieży wiejskiej a status rodziny pochodzenia (w %)

Aspiracje edukacyjne	Status rodziny pochodzenia					
	2003			2009		
	Niski	Średni	Wysoki	Niski	Średni	Wysoki
Zasadnicze zawodowe	1,5	0,6	-	6,6	2,4	-
Średnie, pomaturalne	42,3	21,0	2,4	41,8	24,3	9,1
Licencjat	13,7	14,2	4,8	18,8	21,6	14,4
Magisterium	31,8	44,1	61,9	23,7	34,1	39,4
Magisterium plus	10,7	20,0	31,0	9,1	17,6	37,1
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: Badania toruńskie

Tabela 4

Poziom aspiracji edukacyjnych młodzieży z dużych miast a status rodziny pochodzenia (w %)

Aspiracje edukacyjne	Status rodziny pochodzenia					
	2003			2009		
	Niski	Średni	Wysoki	Niski	Średni	Wysoki
Zasadnicze zawodowe	2,1	0,3	-	6,4	1,0	-
Średnie, pomaturalne	43,0	18,5	3,3	48,9	26,4	5,7
Licencjat	15,0	13,4	5,2	15,9	19,1	9,8

Magisterium	30,5	48,7	56,0	20,2	35,3	46,9
Magisterium plus	9,4	19,1	35,5	8,6	18,2	37,6
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: Badanie toruńskie

Nieco odmienną tendencję dostrzec można, gdy spojrzymy na młodzież (zarówno ze wsi, jak i z dużych miast) o wysokim statusie społecznym rodziny pochodzenia. Część spośród młodzieży wywodzącej się z rodzin o najwyższych statusach zwiększyła pomiędzy 2003 a 2009 rokiem poziom swoich aspiracji edukacyjnych. W przypadku młodzieży wiejskiej odsetek tej grupy młodzieży aspirującej do magisterium plus zwiększył się aż o 6,1 pp, w przypadku młodzieży wielkomięskiej o 2,1 pp. (zob. Tabela 3 i 4) Innymi słowy młodzież (zarówno ze wsi, jak i przede wszystkim z dużych miast) wywodząca się z rodzin o wysokim statusie zwiększa swoje aspiracje edukacyjne, jeszcze bardziej dystansując się od młodzieży o niższych statusach społecznych. Tym samym młodzież ta zwiększa swoje przewagi na rynku edukacyjnym nad młodzieżą gorzej sytuowaną społecznie (efekt Mateusza).

Podsumowanie

Bez wątplenia wykształcenie wciąż stanowi dla młodzieży ważną społeczną wartość. Młodzież cechuje bardzo wysokie aspiracje edukacyjne, których jednak poziom pomiędzy 2003 a 2009 rokiem wyraźnie zniżył. Proces ten przebiegał wielotorowo. Z jednej strony, znacznie częściej młodzież zamierza zakończyć swoją edukację na poziomie szkoły zasadniczej zawodowej. Z drugiej zaś, nastąpił wyraźny odwrót młodzieży od studiów II stopnia (magisterium). Po trzecie, młodzież coraz częściej myśli o edukacji wykraczającej poza magisterium. Coraz częściej aspiracje młodzieży sięgają poziomu dodatkowych studiów, bądź doktoratu.

Prawdopodobnie jest tak, iż młodzież zdaje sobie sprawę z postępującej inflacji dyplomu wyższej uczelni i chce zdobyć takie wykształcenie, które pozwoli jej zająć wysoką pozycję społeczną (osiągnąć wysoki status) – niekoniecznie uzyskując magisterium. Ta swoista racjonalizacja w szerszej perspektywie przejawia się w „renesansie” zasadniczych szkół zawodowych oraz techników, które cieszą się coraz większym zainteresowaniem młodzieży,

a likwidacją/redukcją liceów profilowanych, które młodzież poprzez swoje wybory uznała za mało atrakcyjne. Ma ona również swoje odzwierciedlenie w planach odnośnie szkolnictwa wyższego, które problemy ma nie tylko za sprawą niżu demograficznego, ale również – jak widać na podstawie wyników zaprezentowanych badań – poprzez utratę wiarygodności w oczach młodzieży, która coraz niżej ceni oferowane przez nie dyplomy akademickie.

Warto jednak zwrócić uwagę na zróżnicowanie społeczne i środowiskowe wspomnianych tendencji. Jakkolwiek poziom aspiracji edukacyjnych spada we wszystkich środowiskach zamieszkania, to jednak różnice międzyśrodowiskowe wciąż istnieją. Ogólnie rzecz ujmując poziom aspiracji edukacyjnych młodzieży wiejskiej i miejskiej wyrównuje się, jednak zauważalne są wzrastające dysproporcje na skrajach skali – coraz większe różnice pomiędzy młodzieżą wiejską i miejską są jeżeli chodzi o aspiracje edukacyjne do pozycji najniższych i najwyższych. Innymi słowy młodzież wiejska coraz częściej zamierza zakończyć edukację na poziomie zasadniczej zawodowej, a młodzież miejska coraz częściej chce zakończyć swoją edukację na poziomie doktoratu bądź studiów podyplomowych.

Jeżeli jednak przyjrzeć się bliżej owemu zróżnicowaniu to okaże się, że w znacznej mierze ma ono swoje uzasadnienie w różnicach statusowych. Zmniejsza się przede wszystkim poziom aspiracji edukacyjnych młodzieży z rodzin o niskim bądź średnim statusie społecznym rodziny pochodzenia. Zwiększają się z kolei aspiracje edukacyjne młodzieży wywodzącej się z rodzin o wysokim statusie społecznym rodziny pochodzenia. Tendencja ta widoczna jest za równo na wsi, jak i w wielkim mieście. Przy czym w przypadku młodzieży wiejskiej, w obu sytuacjach, jest to tendencja silniejsza.

Znacznie niższe aspiracje edukacyjne młodzieży można interpretować jako przejaw pragmatyczności młodzieży, która dostosowuje się do nowej sytuacji społeczno-ekonomicznej. Podobnie zresztą należy interpretować poziom aspiracji edukacyjnych młodzieży w 2003 roku. Zatem zarówno w 2003 jak i w 2009 roku aspiracje edukacyjne – jakkolwiek różne – były przejawem racjonalności i pragmatyczności młodzieży. Zmienił się jednak w tym okresie kontekst i społeczne otoczenie edukacji – znacząco zmalała liczba uczniów pod wpływem niżu demograficznego, zmieniała się również w związku z tym struktura szkół, zmianie uległa też sytuacja na rynku pracy. Wydaje się zatem, iż młodzież obserwując i systematycznie analizując otoczenia szkolne, dostosowywała swoje oczekiwania i aspiracje edukacyjne do owego kontekstu społeczno-ekonomicznego. Obserwując zatem

naszą edukacyjną rzeczywistość i kolejne tzw. „reformy edukacyjne” można skonstatować, iż zamiast bezrefleksyjnie podejmować decyzje o likwidacji pewnych typów szkół (np. zasadniczych zawodowych) stosowne władze, decydenci, powinni intensywniej przyglądać się zamiarom edukacyjnym młodzieży, która znacznie trafniej odczytuje aktualne trendy na rynku pracy i w zapotrzebowaniu na określone typy wykształcenia.

*Dr Krzysztof Wasielewski
Institute of Sociology
Nicolaus Copernicus University, Poland
E-mail: kwasielewski@wp.pl*

Papers in the series include the following:

- Vol. 1 (2006) Marek Kwiek, „The Classical German Idea of the University, or on the Nationalization of the Modern Institution”
- Vol. 2 (2006) Marek Kwiek, „The University and the Welfare State in Transition: Changing Public Services in a Wider Context”
- Vol. 3 (2007) Marek Kwiek, „Globalisation: Re-Reading its Impact on the Nation-State, the University, and Educational Policies in Europe”
- Vol. 4 (2007) Marek Kwiek, „Higher Education and the Nation-State: Global Pressures on Educational Institutions”
- Vol. 5 (2007) Marek Kwiek, „Academic Entrepreneurship vs. Changing Governance and Institutional Management Structures at European Universities”
- Vol. 6 (2007) Dominik Antonowicz, „A Changing Policy Toward the British Public Sector and its Impact on Service Delivery”
- Vol. 7 (2007) Marek Kwiek, „On Accessibility and Equity, Market Forces, and Academic Entrepreneurship: Developments in Higher Education in Central and Eastern Europe”
- Vol. 8 (2008) Marek Kwiek, „The Two Decades of Privatization in Polish Higher Education: Cost-Sharing, Equity, and Access”
- Vol. 9 (2008) Marek Kwiek, „The Changing Attractiveness of European Higher Education in the Next Decade: Current Developments, Future Challenges, and Major Policy Options”
- Vol. 10 (2008) Piotr W. Juchacz, „On the Post-Schumpeterian "Competitive Managerial Model of Local Democracy" as Perceived by the Elites of Local Government of Wielkopolska”
- Vol. 11 (2008) Marek Kwiek, „Academic Entrepreneurialism and Private Higher Education in Europe”
- Vol. 12 (2008) Dominik Antonowicz, „Polish Higher Education and Global Changes – the Neoinstitutional Perspective”
- Vol. 13 (2009) Marek Kwiek, „Creeping Marketization: Where Polish Public and Private Higher Education Sectors Meet”
- Vol. 14 (2009). Karolina M. Cern, Piotr W. Juchacz, „European (Legal) Culture Reconsidered”
- Vol. 15 (2010). Marek Kwiek, „Zarządzanie polskim szkolnictwem wyższym w kontekście transformacji zarządzania w szkolnictwie wyższym w Europie”
- Vol. 16 (2010). Marek Kwiek, „Finansowanie szkolnictwa wyższego w Polsce a transformacje finansowania publicznego szkolnictwa wyższego w Europie”
- Vol. 17 (2010). Marek Kwiek, „Integracja europejska a europejska integracja szkolnictwa wyższego”
- Vol. 18 (2010). Marek Kwiek, „Dynamika prywatne-publiczne w polskim szkolnictwie wyższym w kontekście europejskim”
- Vol. 19 (2010). Marek Kwiek, „Transfer dobrych praktyk: Europa i Polska”
- Vol. 20 (2010). Marek Kwiek, „The Public/Private Dynamics in Polish Higher Education. Demand-Absorbing Private Sector Growth and Its Implications”
- Vol. 21 (2010). Marek Kwiek, „Universities and Knowledge Production in Central Europe”

- Vol. 22 (2010). Marek Kwiek, „Universities and Their Changing Social and Economic Settings. Dependence as Heavy as Never Before? ”
- Vol. 23 (2011). Marek Kwiek, „Universities, Regional Development and Economic Competitiveness: The Polish Case”
- Vol. 24 (2011). Marek Kwiek, „Social Perceptions vs. Economic Returns from Higher Education: the Bologna Process and the Bachelor Degree in Poland”
- Vol. 25 (2011). Marek Kwiek, „Higher Education Reforms and Their Socio-Economic Contexts: Competing Narratives, Deinstitutionalization, and Reinstitutionalization in University Transformations in Poland”
- Vol. 26 (2011). Karolina M. Cern, Piotr W. Juchacz, „Post-Metaphysically Constructed National and Transnational Public Spheres and Their Content”
- Vol. 27 (2011). Dominik Antonowicz, „External influences and local responses. Changes in Polish higher education 1990-2005”
- Vol. 28 (2011). Marek Kwiek, „Komisja Europejska a uniwersytety: różnicowanie i izomorfizacja systemów edukacyjnych w Europie”
- Vol. 29 (2012). Marek Kwiek, „Dokąd zmierzają międzynarodowe badania porównawcze szkolnictwa wyższego?”
- Vol. 30 (2012). Marek Kwiek, „Uniwersytet jako ‘wspólnota badaczy’? Polska z europejskiej perspektywy porównawczej i ilościowej”
- Vol. 31 (2012). Marek Kwiek, „Uniwersytety i produkcja wiedzy w Europie Środkowej”
- Vol. 32 (2012). Marek Kwiek, „Polskie szkolnictwo wyższe a transformacje uniwersytetów w Europie”
- Vol. 33 (2012). Marek Kwiek, „Changing Higher Education Policies: From the Deinstitutionalization to the Reinstitutionalization of the Research Mission in Polish Universities”
- Vol. 34 (2012). Marek Kwiek, „European Strategies and Higher Education”
- Vol. 35 (2012). Marek Kwiek, „Atrakcyjny uniwersytet? Rosnące zróżnicowanie oczekiwań interesariuszy wobec instytucji edukacyjnych w Europie”
- Vol. 36 (2013). Krystian Szadkowski, „University’s Third Mission as a Challenge to Marxist Theory”
- Vol. 37 (2013). Marek Kwiek, „The Theory and Practice of Academic Entrepreneurialism: Transborder Polish-German Institutions”
- Vol. 38 (2013). Dominik Antonowicz, „A Changing Policy Toward the British Public Sector and its Impact on Service Delivery”
- Vol. 39 (2013). Marek Kwiek, „From System Expansion to System Contraction: Access to Higher Education in Poland”
- Vol. 40 (2013). Dominik Antonowicz, „Z tradycji w nowoczesność. Brytyjskie uniwersytety w drodze do społeczeństwa wiedzy”
- Vol. 41 (2013). Marek Kwiek, „Przyszłość uniwersytetów w Europie: najważniejsze motywy dyskusji”
- Vol. 42 (2013). Krzysztof Wasielewski, „Droga na studia – fakty, odczucia, oceny”
- Vol. 43 (2013). Krzysztof Leja, Emilia Nagucka, „Creative destruction of the University”

- Vol. 44 (2013). Marek Kwiek, „Reformy instytucji europejskiego uniwersytetu: napięcia, kolizje, wyzwania”
- Vol. 45 (2013). Cezary Kościelniak, „Uniwersytet i aktywizm studencki wobec obywatelskiego nieposłuszeństwa”
- Vol. 46 (2013). Krzysztof Wasielewski, „Zmiany poziomu aspiracji edukacyjnych młodzieży jako efekt adaptacji do nowych warunków społeczno-ekonomicznych”